

Amina Abaspahić

Odsjek za historiju

Filozofski fakultet, Univerzitet u Sarajevu

amina.abaspahic@gmail.com

Originalni naučni rad

Original scientific paper

DOI: 10.5281/zenodo.4926084

primljeno / received: 30.11.2020.

prihvaćeno / accepted: 25.12.2020.

Bosanski ban Prijezda

Apstrakt: Povijest Bosne u drugoj polovini 13. stoljeća i dalje je pod velom tajni zbog manjka izvora koji o njoj kazuju. Mnogi povjesničari su ovaj period srednjovjekovne bosanske države smatrali najtužnijim periodom jer je, po njihovom mišljenju, Bosna tada izgubila samostalnost koju je, kako tvrde, vratila tek po dolasku dinastije Kotromanića na scenu. U ovom radu ćemo nastojati sistematično i studiozno obraditi vladavinu bana Prijezde, najprije njegov prvi spomen 1233. godine, u pismu pape Grgura IX, a zatim i period u kome se smatra da je došao na vlast, nakon smrti bana Mateja Ninoslava. Dodaćemo se i teme nasljednika bana Prijezde, odnosno onoga što se desilo neposredno nakon 1287. godine, kada imamo posljednji pomen bana Prijezde u povijesnim zapisima.

Ključne riječi: Ban Matej Ninoslav, ban Prijezda, srednjovjekovna Bosna, Ugarska, Grgur IX, Bela IV.

Okolnosti pod kojima se desila smrt ili silazak bana Mateja Ninoslava sa političke scene, ostale su nerazjašnjene i nejasne. On se poslednji put u historijskim izvorima sreće 1249. godine, kada je Dubrovčanima izdao ispravu o zakletvi, identičnu po sadržini sa onom iz 1240. godine.¹ Nakon silaska sa pozornice bana Mateja Ninoslava, o Bosni opet nemamo dovoljno izvora, kao ni na samom njenom početku. O susjednoj Srbiji ovog perioda postoji pregršt podataka i povijesnih izvora, dok sa Bosnom to nije slučaj. Dakle, već od 1249. nam nedostaje izvora koji bi nam razjasnili šta se desilo nakon izdavanja povelje bana Matije Dubrovčanima.

¹ Сима Ђирковић, *Историја средњовековне босанске државе* (Београд: Српска књижевна задруга, 1964), 55.

S obzirom na to da nam izvori ne govore mnogo toga, sa sigurnošću ne možemo tvrditi ni ko je naslijedio bana Mateja Ninoslava, niti pod kojim okolnostima i kada je on prestao biti bosanski ban. Franjo Rački i Vjekoslav Klaić su tvrdili da je druga polovina 13. stoljeća najtužnije doba u starijoj bosanskoj povijesti.² Zatim su naveli da su Bosnu oslabili vjerski ratovi i prijestolne borbe Ninoslavljevih nasljednika, tako da Bosna nije bila sposobna pružiti otpor Beli IV (1235–1270) i njegovom sinu Stjepanu V (1270–1272) koji su nastojali da Bosnu podlože svom uticaju.³ Opažamo da su spomenuti autori tvrdili da su u Bosni tada vladale prijestolne borbe, pa čak i borbe sa Ugarskom, a zatim iznosili činjenicu da o Bosni u tom periodu nema vijesti.⁴ Stoga se nameće pitanje kako je moguće da o Bosni u tom periodu nema vijesti ako je tamošnje područje bilo uzburkano prijestolnim borbama ili bilo kakvim političkim neslaganjima. Ipak, pitanje prijestolnih borbi, da li ih je bilo ili ne, i dalje ostaje nerazjašnjeno zbog manjka povijesnih izvora.

Veoma važna informacija o Bosni u drugoj polovini 13. stoljeća sadržana je u povelji ugarskog kralja Bele IV, od 30. marta 1255. godine, gdje se saznaje da je kralj nekada ranije „svom vjernom Prijezdi banu“ darovao župu Novake kod Gornjeg Miholjca, u današnjoj Slavoniji, po svoj prilici jer se ban Prijezda kralju Beli IV iskazao kao vjeran, odan, i jer je bio katolik.⁵ Vjeruje se da je to onaj isti „plemeniti muž Uban zvani Prijezda“, koji je spomenut u pismu pape Grgura IX kao rođak bana Mateja Ninoslava, 1233. godine:

Dilectus filius, nobilis vir, Ninoclaus, dux de Bosna nobis exposuit, et not libenter audiuimus, et gaudemus, quod Vestrae sollicitudinis studio procurante, nobilis vir, Ubanus, dictus Priesda, consanguineus eius, nuper ab immunditia prauitatis haeretice rediit ad

² Nada Klaić, *Srednjovjekovna Bosna: Politički položaj bosanskih vladara do Tvrtkove krunidbe (1377. g.)*, (Zagreb: Eminex, 1994), 119.

³ „I tako se zgodi, da je iza kratke žestoke borbe morala Bosna zajedno sa Humom priznati vrhovništvo ugarsko-hrvatskih vladara. Izgubivši Bosna ovako svoju podpunu samostalnost tražaje žalostne dane, dok ju opet nepridigoše bani iz glasovite porodice Kotromanića“ Vjekoslav Klaić, *Poviest Bosne do propasti kraljevstva*, (Zagreb: Dionička tiskara, 1882), 83.

⁴ Klaić, *Poviest Bosne*, 83.

⁵ Klaić, *Poviest Bosne*, 84.

*catholice fidei puritatem, et ut in illa stabilis perseueret, suadente duce prefato, filium suum vobis obsidem assignauit.*⁶

Iz sadržaja pisma koje je papa uputio dominikancima 10. oktobra 1233. godine, saznajemo da se jedan od Prijezdinih sinova nalazio kod pripadnika ovog crkvenog reda.⁷ Sam je Prijezda predao u taoštvo dominikancima sina kao zalog za svoje obraćenje. Spomenutim pismom je papa Grgur IX zapovijedio dominikancima da Prijezdi vrate sina, jer nema razloga da ga i dalje drže kao taoca kad mu otac, prema banovom svjedočanstvu, revno progoni heretike.⁸ Stoga, ukoliko je Prijezda imao sina već 1233. godine, moguće je da se radi o istom Prijezdi kao u povelji iz 1255. godine. Tom prilikom je papa Grgur IX napisao još dva pisma. Prvo pismo se odnosilo na to da je pod svoju zaštitu uzeo bana Ninoslava i njegovu zemlju, drugim pismom je obavijestio hercega Kolomana o promjeni držanja bana prema katoličkoj vjeri, a naposljetku je trećim pismom naredio dominikancima da vrate Prijezdi sina, jer ne postoje razlozi za dalje držanje.⁹ Na osnovu ovog pisma možemo zaključiti, barem djelimice, u kakvom su srodstvu bili ban Ninoslav i ban Prijezda. U pismu se za Prijezdu kaže da je rođak bana Mateja, te je iskorištena latinska riječ *consanguineus*, što bi u prijevodu značilo da su bili u krvnom srodstvu.¹⁰ Ipak, u kojem stupnju krvnog srodstva su bila ova dvojica banova još uvijek nije razjašnjeno zbog manjka izvora.

⁶ Lejla Nakaš, Drago Župarić, Ana Lalić, Dženan Dautović, Esad Kurtović, *Codex diplomaticus regni Bosnae: povelje i pisma stare bosanske države*, (Sarajevo: Mladinska knjiga, 2018), 46.

⁷ Podatak sadržan u pismu pape Grgura IX iz 1233. godine, govori o tome da je vlastela u to vrijeme samovoljno, protiv banove volje, pridržavala župe i druge zemlje (*comitatus et terras easdem contra voluntatem eius temere detinendo*) da ih, vjerovatno, uključi u svoj baštinski posjed i vlast u njima učini nasljednom u svojoj porodici. Ninoslavljeva tužba papi konstatuje ovu činjenicu, a u isto vrijeme izražava nemoć vladara da ovaj proces zaustavi. Anto Babić, *Iz istorije srednjovjekovne Bosne*, (Sarajevo: Svjetlost, 1972), 20-21.

⁸ Jaroslav Šidak, *Studije o „Crkvi bosanskoj i bogumilstvu“*, (Zagreb: Sveučilišna naknada Liber, 1975), 187-188.

⁹ Šidak, *Studije o „Crkvi bosanskoj i bogumilstvu“*, 187-188.

¹⁰ Nada Klaić razmatra opciju da su bili samo politički saveznici, s obzirom na to da su se u tom periodu politički saveznici proglašavali rođacima (*consanguinei*), vjerovatno zato da se takvim izrazima još jače naglasi politička istomišljenost. Klaić, *Srednjovjekovna Bosna*, 131.

Kako piše i Vjekoslav Klaić, čini se da je ban Prijezda naslijedio bana Mateja Ninoslava na banskoj stolici.¹¹ Moguće je da je upravo prelaženje Prijezde na katoličanstvo, i davanje vlastitog sina u zalog, omogućilo papi da povjeruje u Prijezdinu odanost i podrži ga u tome da nasljedi bana Mateja Ninoslava. Ako zaista jeste bilo tako, onda možemo pretpostaviti veliki uticaj vanjskih sila – konkretno, u ovom primjeru, eventualno uplitanje pape kroz pitanje naslijeđivanja vlasti u Bosni, u smislu podržavanja Prijezde kao kandidata za prestolje – ali u konačnici, papa nije mogao presudno uticati na postavljanje Prijezde za bosanskog bana. U gorespomenutom dokumentu se uz ime Prijezde spominje i riječ Uban – *nobilis viri ubanus dictus Prijesda*, što je izazivalo razne kontroverze pri tumačenju ove riječi.

Dominik Mandić navodi da je Prijezda narodno ime koje je on imao prije svog obraćenja na katoličku vjeru 1228/29. godine. Zatim navodi da je njegovo kršćansko ime bilo Stjepan, kako se i spominje u ugarskim poveljama iz 1272/73. godine, te da *Ubanus* ne može biti ime.¹² Ćiro Truhelka je zastupao mišljenje da je Prijezda *cognomen*, te da je *tria nomina*, koja je po rimskom običaju bila obavezna za identifikaciju pojedinca, ostala urezana u srednjem vijeku, a da je za to najbolji primjer Prijezda. Dalje ističe da je Uban *praenomen*, Kotroman *nomen gentile*, a Prijezda *cognomen*.¹³ Pored ovako zanimljivog i dosjetljivog objašnjenja, Ćiro Truhelka je, poput Dominika Mandića, tvrdio da je Prijezda čisto narodno ime i da je takvo ime označavalo došljaka.¹⁴ Ipak se uzima da izraz *Uban*, koji se javlja uz Prijezdino ime 1233. godine, znači zapravo viceban.¹⁵ To otvara mogućnost da je on u

¹¹ V. Klaić spominje i borbu između rođaka i potomaka bana Mateja Ninoslava zbog banske časti.

¹² Dominik Mandić, *Bosna i Hercegovina: povjesno-kritička istraživanja*, I, (Chicago-Rim: Zajednica izdanja Ranjeni Labud, 1978), 230.

¹³ Ćiro Truhelka, *Studije o podrijetlu: Etnološka razmatranja iz Bosne i Hercegovine*, (Zagreb: Matica Hrvatska, 1941), 50.

¹⁴ Truhelka, na osnovu etimologije imena Prijezda, zaključuje da je bosanska dinastija bez sumnje hrvatskog porijekla i da je u njenim žilama tekla hrvatska, a ne neka druga krv. Truhelka, *Studije o podrijetlu*, 50.

¹⁵ U historiografiji su postojala različita shvatanja ovog pojma. Mrgić smatra da bi viceban trebao označavati banovog zamjenika, te razmatra mogućnost da je Prijezda dobio čast i da je samim tim ban Matej Ninoslav u svojim poveljama okarakterisan kao veliki, jer je imao podbana, odnosno zamjenika. Јелена Мргић-Радојчић, *Доњи Краји: Крајина средњовековне Босне*, (Београд: Филозофски факултет у Београду, 2002), 39. Mandić također smatra da je Prijezda bio udjelni ban i da je u Bosni u 13. i 14.

vrijeme bana Mateja Ninoslava vršio određenu dužnost u političkoj hijerarhiji srednjovjekovne Bosne, te da je možda bio zamjenik bana Mateja Ninoslava sve do njegove smrti. Kako u okolnim zemljama, a ni u Bosni, u daljem periodu nema pojave vicebana u političkoj hijerarhiji, moguće je da se radilo o nekoj vrsti nakane, odnosno pokušaja da se ova uloga uvede sa ciljem lakšeg obezbijedivanja nasljednika – no to očito nije zaživjelo.¹⁶

S obzirom na to da je posljednji podatak o banu Mateju Ninoslavu povelja koju je izdao Dubrovčanima 1249. godine, gdje je Dubrovčanima potvrdio prava koja su imali na osnovu povelje iz 1240. godine¹⁷, pretpostavlja se da je ubrzo nakon te povelje umro i da ga je naslijedio ban Prijezda.¹⁸ Kako smo već ranije spominjali, u potvrdi darovnice župe Novake od strane ugarskog kralja Bele IV, 30. marta 1255. godine¹⁹, Prijezda je oslovljen kao bosanski ban, što znači da je on na to mjesto došao u periodu između 1249. i 1255. godine, te da se na banskoj stolici zadržao sve do 1287. godine, kada se u izvorima posljednji put i spominje. Ono što je sigurno jeste da je ban Prijezda vladao u drugoj polovini 13. stoljeća, i to je sve što na osnovu izvora jasno i nedvosmisleno možemo zaključiti.

Drugačije mišljenje od onoga koje je prihvatila većina povjesničara, kada je reč o nasledniku bana Mateja Ninoslava, nalazimo kod hrvatske povjesničarke Nade

stoljeću bilo više banova. Mandić, *Bosna i Hercegovina*, 231. Ćirković također tvrdi da nije isključeno da je Prijezda u sjenci ugarskih kraljeva dolazio na vlast još za života bana Mateja Ninoslava. Турковић, *Историја*, 55.

¹⁶ Istini za volju, u kasnijem periodu, za vrijeme vladavine kralja Tvrtka, njegov brat Vuk se naziva mladim banom, no riječ je o suparništvu dvojice braće. Турковић, *Историја*, 130-132.

¹⁷ U toj povelji se spominje neki Prijezda u pratnji bana Mateja Ninoslava: *A dođoh sa boljarima svojim, s vojvodom Jurišem, tepčijom Radonjom i bratom njegovim Simeonom, peharnikom Mirohnom, Zabavom, Prodasom, Prijezdom, Safinarom, Slavkom Poljičićem, Gradislavom Turbićem*. Grupa autora, *Codex diplomaticus*, 52.

¹⁸ Na osnovu pisma od 11. novembra 1253. godine, gdje je ugarski kralj Bela, žaleći se, napisao papi Inocentiju IV da ima teške muke sa krivovjercima u Bugarskoj i Bosni, Mandić smatra da je taj rat vodio ban Matej Ninoslav i da je u njemu i poginuo 1253, nakon čega ga je naslijedio Prijezda. Mandić, *Bosna i Hercegovina*, 232.

¹⁹ *Fideli nostro Prezde bano*. Marko Perojević „Ban Matej Ninoslav“, *Povijest hrvatskih zemalja I*, (1942): 226. Zanimljivo je da na osnovu župe koja je dodijeljena banu Prijezdi, Thalloczy povezuje porodične veze između bana Borića i bana Prijezde. Lajos Thalloczy, „Istraživanje o postanku bosanske banovine sa naročitim obzirom na povelje kormendskog arhiva“, *Glasnik Zemaljskog Muzeja*, XVIII, (1906): 422.

Klaić. Nada Klaić smatra da je bana Mateja Ninoslava naslijedio njegov sin Stjepan, na osnovu povelje izdate Dubrovčanima 1249. godine od strane bana Mateja Ninoslava. Naime, ona smatra da je ta povelja prepis povelje iz 1240. godine koju je Ninoslav trebao da potvrdi, no ubrzo je stigla vijest o njegovoj smrti. Zatim je Stjepan dao da se sa povelje ukloni ime njegovog oca i doda njegovo ime. Prema mišljenju Nade Klaić, Stjepan je na mjestu bosanskog bana bio i 1267. godine, kada se pred pečujskim kaptolom pojavljuju sinovi bana Prijezde, a Prijezda je ban u Bosni. Stoga je, po njenoj pretpostavci, Prijezda upravljao Donjim Krajevima, a ne cijelom Bosnom, i tek nakon što je Stjepan, Ninoslavljev sin, uklonjen, ban Prijezda ponovo dolazi na mjesto bosanskog bana.²⁰

Marko Perojević nastoji odgovoriti na pitanje da li je dolazilo do borbi oko prestolja u Bosni. On naglašava da je ban Matej Ninoslav imao braće, sinova i unučadi, ali da ga nijedan nije naslijedio na banskoj stolici. Shodno tome, zaključuje da su, možda, nakon njegove smrti nastale borbe oko nasljedstva, te da se u sve to umiješao ugarski kralj Bela, koji je odlučio da postavi Prijezdu kao revnog katolika koji mu se već dokazao.²¹ S obzirom na to da se ban Prijezda pokazao kao revan i odan katolik, zajedno je sa kraljem Belom IV progonio heretike. Uprkos tome što je Mandić tvrdio da je ban Matej Ninoslav na tom bojištu poginuo, smatra se da je već tada vladao ban Prijezda i borio se zajedno sa Belom IV protiv heretika, te je zbog toga dobio župu Novake na dar. Tim darivanjem on je dao novom bosanskom banu karakter mađarskog magnata i vezao ga tešnje za sebe i Ugarsku.²² Ako bi pretpostavka i razmišljanje Marka Perojevića bili tačni, onda bismo i u ovom pogledu mogli razmotriti uticaj vanjskih sila – ovdje konkretno Ugarske, kao velike sile daleko nadmoćnije od Bosne – u smislu naslijeđivanja bosanskog prestolja nakon smrti bana

²⁰ Klaić, *Srednjovjekovna Bosna*, 132.

²¹ Perojević, „Banovi Prijezda I i Stjepan I Kotroman“, u *Poviest hrvatskih zemalja I*, (1942): 232.

²² Владимир Ђоровић, *Хисторија Босне*, (Београд: Српска краљевска академија, 1940), 112. Ур: Babić, *Iz istorije*, 255. Poznato je toliko da su ugarski kraljevi od tih godina za duže vrijeme raspolagali bosanskom zemljom i davali je na upravu ljudima svoga povjerenja. Prijezda, praotac dinastije Kotromanića, kao odan kraljev pristalica, dobio je središnju bosansku oblast, dok su Usora i Soli izdvojene kao posebna banovina i davane na upravu raznim ličnostima bliskim kraljevskom dvoru.

Mateja Ninoslava. Sa druge strane, moguće da su Prijezdina odanost i vjernost ugarskom kralju igrale veću ulogu u njegovom postavljanju od njegove katoličke strane, kao što to tvrdi Marko Perojević.

Sljedeći podatak o banu Prijezdi je ujedno i posljednji podatak i potiče iz 1287. godine²³, te se zbog toga smatra da je do te godine i vršio bansku funkciju. Kao ni kod bana Mateja Ninoslava, ni kod bana Prijezde ne znamo kada je i pod kojim okolnostima sišao sa političke pozornice. Ban Prijezda je 1287, uz pristanak sinova, barona i plemića (*et consensus baronum regni nostril quondam terram nostrum*), darovao zetu Ladislavu, sinu Stjepana III Babonića, kneza vodičkog, i svojoj neimenovanoj kćerki, cijelu župu Zemljanik u Bosni, kroz koju protiče rijeka Vrbas²⁴, i za koju je tvrdio da su je držali njegovi preci. Značajno je spomenuti da je ban Prijezda morao tražiti pristanak barona i plemića za nešto što je njegovo nasljedstvo i što je pripadalo njegovim precima.²⁵ Neven Isailović je preveo direktan izvor u kojem piše:

[...] odista želimo da se, ovom ispravom, svima da na znanje da smo, svjesnom namjerom i željom našeg srca, onako kako priliči da otac učini voljenom sinu, i uz dobru volju naših sinova Stjepana, Prijezde i Vuka, te također uz saglasnost velikaša i vlastele naše države, izvjesnu našu zemlju, tj. čitavu župu zvanu Zemunik, sa svim što se od nje dobija i što joj pripada, sa slištima i selima i sa svim ljudima koji u njima žive i koji će se tamo okupiti, dali, darovali i dodijelili najdražem našem zetu i sinu u Bogu, a proorođenom sinu plemenitog i časnog muža bana Stjepana, i najdražoj našoj ćerki, njegovoj supruzi, a preko njih i njihovom nasljednicima i potomcima njihovih nasljednika.

²³ Ova povelja je sačuvana u originalu i nalazi se u Mađarskom državnom arhivu pod signaturom DL 66485. Pripada podseriji Arhiv porodice Blagajskih. Dokument je oblika položenog pravougaonika, širine 325 mm, a dužine 193 mm. Bio je presavijen dva puta vertikalno, dok je horizontalno presavijena samo slika. Na sredini povelje postoje dva proreza, iznad i ispod slike, kroz koje je bila provučena vrpca za viseći pečat. Pečat danas nije sačuvan, već samo duži komad isprepletene zeleno-blijedožute svilene vrpce, koji viri kroz poledinu donjeg proreza. Gornji prorez je blago oštetiо tekst. Невен Исаиловић, „Повеља бана Пријезде I којом додељује жупу Земуник својој ћерки и зету, сину бана Стјепана III Бабонића“, *Грађа о прошлости Босне* 5 (2012): 11.

²⁴ *Totam supram Zemlenyk hinc transit fluvium Vrbaz*. Hrvoje Kekez, „Između dva kralja: plemićki rod Babonića u vrijeme promjene na ugarsko-hrvatskom prestolju, od 1290. do 1309. godine“, *Hrvatska misao* 4 (2007): 68.

²⁵ Исаиловић, „Повеља бана Пријезде“, 13.

Anto Babić primjećuje da je bosanska vlastela jačala još od vremena bana Mateja Ninoslava, koji se zaklinjao knezu na vjernost,²⁶ pa preko bana Prijezde, dok ban Kulin u svojoj povelji upućenoj Dubrovčanima nije imao takve segmente.²⁷ U konačnici se bosanski ban zaklinjao da neće prekršiti odredbe ugovora koje su date poveljom, a nije se, u doslovnom i izravnom smislu, zaklinjao na vjernost dubrovačkom knezu, kako je to napisao Anto Babić. Dakle, izrazito je primjetan uticaj bosanske vlastele već od vladavine bana Mateja Ninoslava, ali pojava bana i vlastele u poveljama nije bila u svrhu zaklinjanja na vjernost, već je značila da neće prekršiti ono što je u poveljama navedeno.

Pretpostavlja se da je ban Prijezda nakon izdavanja ove povelje umro, a vlast je vjerovatno prešla na njegovog sina Stjepana. Čudno bi bilo da je Prijezda već 1233. godine imao sina, a da je umro tek 1287. godine, kada o njemu imamo posljednji pomen, pa se nameće pitanje da li se radilo o istom banu Prijezdi. Dominik Mandić smatra da je ban Prijezda doživio duboku starost, oko 85 godina, i da je vladao Bosnom oko 35 godina. Moguće je da se radilo o istom banu Prijezdi i da je zaista doživio duboku starost, a i da je dugo vremena bio na prestolju Bosne, kako to opaža Dominik Mandić.

Sama činjenica da sinovi bana Mateja Ninoslava nisu niti naslijedili svog oca, niti su došli na vlast nakon bana Prijezde, daje nam za pravo da poimamo upravo bana Prijezdu kao rodonačelnika dinastije Kotromanića. Postoje indicije i da je ban

²⁶ Prvi put u sklapanju međudržavnog ugovora, bosanski vladar nastupa sa svojim boljarima – vlastelom koja zajedno sa njim predstavlja državu i polaže zakletvu na utančani ugovor. Ovakva forma ugovaranja ponavljala se često u kasnijim stoljećima i sasvim je odgovarala suštini organizacije bosanske srednjovjekovne države. Babić, *Iz istorije*, 84.

²⁷ Naime, kada je u ožujku 1240. Matej Ninoslav kao „po milosti bože veliki ban bosanski“ zaprisegnuo Dubrovčanima kako će i nadalje obdržavati onakve odnose s njima kakvi su uspostavljeni za bana Kulina, potkraj 12. stoljeća uz njega su istu prisegu položili i njegovi „boljari“, koji su se tom prigodom nalazili u banovoj pratnji. Je li „boljarska“ prisega bila rezultat banove, njihove ili pak volje Dubrovčana, danas je teško reći, no ona se zacijelo može smatrati posljedicom promjena do kojih je došlo u bosanskome društvu od vremena bana Kulina koji je 1189. prisegu Dubrovčanima polagao sam u ime svih svojih podanika. Mladen Ančić, *Putanja klatna: Ugarsko-hrvatsko kraljevstvo i Bosna u XIV. stoljeću*, (Zadar-Mostar: Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, 1997), 50.

Matej Ninoslav pripadao istoj lozi kao i ban Prijezda, od koga je tekla neprekinuta linija nasljedstva. Ban Prijezda je imao tri sina: Stjepana, Prijezdu II i Vuka, te jednu kćerku Katarinu.²⁸ Prva vijest o Stjepanu, Prijezdinom sinu, potiče iz mjeseca augusta 1267. godine, kada su Stjepan i Prijezda, sinovi bana Prijezde, pred pečujskim kaptolom sporazumno prepustili svoj posjed Sveti Križ, smješten između Vaške i Novaka, izvjesnom Stjepanu Draškoviću i njegovim sinovima.²⁹ Perojević tvrdi da su Stjepan I i Prijezda II vladali zajedno, ili podijeljeno tako da je Stjepan imao istočni dio banovine, a Prijezda zapadni dio banovine, od kojih su oba bili ovisni o ugarskom kralju Ladislavu.³⁰

Ban Prijezda je dobre odnose sa susjedima gradio preko bračnih veza. Udajom kćerke 1287. godine, učvrstio je ban Prijezda odnose sa vlasteoskom porodicom Babonićima.³¹ Jedan od najmoćnih predstavnika ove porodice bio je Stjepan III (1288–1295), svekar Katarine, Prijezdine kćerke. Krajem 1284. godine, najstariji Prijezdin sin Stjepan oženio se Jelisavetom, kćerkom bivšeg srpskog kralja Dragutina (1276–1282) – koji je u to vrijeme upravljao Mačvanskom banovinom, a u sklopu nje vladao i Usorom i Soli – i Katarine, kćerke ugarskog kralja Stjepana V.³² Ovim vezama ojačan je ugled Prijezdine porodice i učvršćena joj je vlast u Bosni.³³

²⁸ Neki autori tvrde da ime kćerke nije navedeno, dok je neki autori nazivaju Katarinom.

²⁹ *Ad uniuersorum noticiam tenore presencium uolumus peruenire, quod Prezdha et Stephanus filii Prezdha bani ab una parte, Stephanus filius Draask, Lodomeryus et Apa filii Zonuzlov filii eiusdem Draask ex altera, in nostri personaliter presencia constituti, iidem Prezdha et Stephanus filii Prezdha bani in terram Sancte Crucis hereditariam ipsorum Stephani Lodomerii et Apa adiacentem inter Waska et Nowathk, super qua terra mota questio fierat inter ipsos in presencia regie maiestatis, tandem de conuiuencia et permissiome ipsius domini regis iuxta arbitrium et sentenciam Suph comitis agasonum domini regis reliquerent et permiserunt pacifice et quiete ipsis Stephano lodomeryo et Apa, ac suis heredibus heredemque succesoribus irreuocabiliter iure perpetuo possidendam. Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, V. Diplomata annorum 1256-1272. continens, pr. Tadija Smičiklas, (Zagrabiae: Ex officina societatis typographicae, 1907), 438.*

³⁰ Perojević, „Banovi Prijezda I i Stjepan I Kotroman“, 235.

³¹ Dana 28. svibnja 1287, bosanski je ban Prijezda darovao banu Stjepanu Baboniću župu Zemljanik kao miraz svoje kćeri. U ispravi je granica jasno opisana, te su se unutar darovane župe nalazila mjesta Ponikva, Kola i Bistrica. Isto tako, s očevom darovnicom složili su se i njegovi sinovi Stjepan, Prijezda i Vuk. Hrvoje Kerkez, „Hinc transit fluvium Vrbaz: Kada i kako je slavonski plemićki rod Babonića došao u posjed Vrbasa“ *Hrvatska misao* (2008): 81.

³² Krajem 1284. godine ostale su bilješke o ovom braku jer je dubrovačka općina odlučila da tom prilikom, kao vjenčani dar, Dragutinu pošalje 147 perpera. Perojević, „Banovi Prijezda I i Stjepan I Kotroman“, 236.

³³ Ђоровић, *Хисторија Босне*, 207.

Vjerovatno da je i razlog za sklapanje ovakvog braka bio prije svega političke prirode, što nije bio rijedak slučaj u srednjem vijeku. Na osnovu brakova, a preko miraza i neke teritorije, dobijali su na povlaštenom statusu u društvu, što je u ovom periodu bilo od velikog značaja. Sklapanje dinastičkih brakova možemo posmatrati i kao ondašnje međudržavne ugovore, a iako u tom periodu Bosna nije bila osobito značajna u političkim krugovima drugih zemalja, ban Prijezda se odlučio na ovakvu vrstu politike zbog ugleda i moći. Zahvaljujući svojoj supruzi, ban Stjepan je došao do velikog ugleda zbog srodstva sa samom kraljevskom ugarsko-hrvatskom i srpskom kućom, kao i sa napuljskim dvorom.³⁴

Vjerovatno je ban Stjepan došao i u srodstvo sa Šubićima, budući da postoje indicije da se hrvatski ban Pavao I Šubić (1299–1312) oženio Urošicom, sestrom Stjepanove žene Katarine, a ukoliko se taj brak i desio – nije se mogao desiti prije početka 14. stoljeća. Međutim, o samoj vladavini bana Stjepana i nema mnogo podataka. Poznato je pismo pape Nikole IV, koji se 23. jula 1290. godine obratio novom bosanskom banu i njegovom bratu Prijezdi – *nobilibus viris Stephano et brisde banis Bosne*, „plemenitim muževima“, preporučivši im svog legata Benvenuta i da se bore protiv „Tatara, Saracena, Neugerija, pagana, šizmatika, krivovjeraca i njihovih pristaša“.³⁵ Na osnovu ovoga pisma mnogi historičari zaključuju da su Stjepan i Prijezda bili suvladari. Mihajlo Dinić, na osnovu pisma koje je papa Nikola IV istog dana uputio, identičnog sadržaja: *Nobilibus viris Johanni Nicolao et henrico, filiis Henrici, fratribus, banis Sclavonie, drugp nobilibus viris Radosclavo et Stephano fratribus, banis Sclavonie*, smatra da se njegove riječi ne mogu doslovno uzeti. Bilo bi, dakle, po istom izvoru, pet slavonskih banova u isto vrijeme, ne računajući i bana Nikolu kojem se papa također obraća, ali bez bliže oznake kakav je on ban. To već dovoljno pokazuje da savladarstva Stjepana i Prijezde u stvari nije bilo.³⁶

³⁴ Stjepanova punica Katarina, kćerka kralja Stjepana V, bila je sestra kraljice Marije, supruge napuljskog kralja Karla II. Samim tim se Stjepan vezao i za napuljskog kralja Karla II. Perojević, „Banovi Prijezda I i Stjepan I Kotroman“, 236.

³⁵ Михаило Динић, *Државни сабор средњевековне Босне*, (Београд: Српска академија наука, 1955), 32.

³⁶ Динић, *Државни сабор средњевековне Босне*, 32.

Kako smo primijetili, o Vuku i Prijezdi nema gotovo nikakvih sačuvanih informacija. O Stjepanu ima sačuvanih informacija, no ipak ne dovoljno da bi nam ovaj period bio iole dovoljno osvijetljen. O banu Stjepanu Ćiro Truhelka je napisao: *Osoba Kotromanova nam se prikazuje još tako mračnom, neizvjesnom, da nam se tek pričinja sjenom u bosanskoj povijesti. On nije ništa učinio, što bi bilo zamašno u bosanskoj povijesti.*³⁷ Kao uzrok toga može se uzeti politička drama koja se odvijala u Ugarskoj oko prestolja, nakon smrti kralja Ladislava, te su vjerovatno sve oči bile uperene ka tamo, a i Bosna kao politička jedinica još uvijek nije bila od nekog posebnog značaja. Sigurno je jedino da se stanje u Ugarskoj odrazilo i na stanje u Bosni, s obzirom na to da krajem 13. ili početkom 14. stoljeća dolazi do prevlasti Šubića, knezova Bribirskih³⁸ Ovakvo stanje će se održati sve do 1323. godine, odnosno do dolaska na vlast bana Stjepana II.

Ugarska je oduvijek igrala veliku ulogu u historiji srednjovjekovne bosanske države. Od prvih sigurno zasvjedočenih vijesti o bosansko-ugarskim političkim vezama za vremena bana Borića (1154-1163), do nestanka srednjovjekovne bosanske države 1463, djelovala je Ugarska u širokoj lepezi pojavnih oblika na modeliranje bosanskih društvenih, državnopolitičkih i crkvenih struktura.³⁹ Dakle, nemoguće je posmatrati povijest Bosne bez povijesti Ugarske, koja je imala velikog uticaja i u kulturnim i u društvenim proticanjima, pored zasigurno velikog političkog utjecaja. Počevši od sabora u Ostrogonu 1139. godine, kada je kralj Bela II darovao sinu Ladislavu „*bosnensem ducatum*“, bosanski dukat, preko pojave Rame u titulari ugraskih kraljeva⁴⁰, pa do ratovanja Bele IV, na čijoj strani se našao i ban Prijezda (i

³⁷ O pisanju Ćire Truhelke o Kotromanu pronađeno kod Perojević, „Banovi Prijezda I i Stjepan I Kotroman“, 238.

³⁸ Povijest roda knezova bibrirskih (od 14. stoljeća zvanih Šubići), bili su plemićka hrvatska porodica, koji su u to doba bili gotovo nezavisni vladari, skupljajući u svojim rukama položaje i dužnosti u Hrvatskom kraljevstvu i gospodujući susjednim područjima Bosne i Huma, te igrajući aktivnu ulogu u međunarodnoj politici, Damir, Karbić, „Šubići Bribirski do gubitka nasljedne banske časti (1322)“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 22 (2004): 1.

³⁹ Dubravko Lovrenović, *Na klizištu povijesti: (sveta kruna ugarska i sveta kruna bosanska) 1387-1463*, (Zagreb-Sarajevo: Synopsis, 2006), 403.

⁴⁰ Rama se u titulari ugarskih kraljeva pojavljuje nakon 1172. godine, nedugo nakon uspona ugarskog kralja Bele III. Ančić, *Putanja*, 57.

zbog toga na dar dobio župu Novake prije marta 1255. godine) – svi ovi događaji ukazuju na veliku sponu između Bosanske banovine i Ugarskog kraljevstva.

Bez obzira na manjak izvora iz 12. i 13. stoljeća, ipak se ne može tvrditi da Bosna i Ugarska nisu bile u uzajamnoj vezi. Ako uzmemo u razmatranje uplitanje Ugarske u imenovanje nasljednika prestolja u Bosni, ali i izvjestan uticaj pape na odabir i imenovanje kandidata, evidentno je da je Ugarska imala veliki politički uticaj na tokove u Bosni. Kroz kasniji period će se taj uticaj intenzivirati, i postat će naglašeniji i u drugim segmentima – vjerskim, kulturnim i društvenim. Stoga, ako je zaista bilo uplitanja Ugarske u ovom periodu, bilo ga je u istoj mjeri ili čak i više u odnosu na kasnije periode, a osobito u komparaciji sa periodom kada je Bosna bila kraljevina.

Dakle, uzima se da je ban Prijezda bansku stolicu Bosne zaposjeo negdje između 1249. godine – kada je zabilježen posljednji spomen bana Mateja Ninoslava – i 1255. godine, kada mu je ugarski kralj Bela IV u zahvalu za ratovanje protiv heretika darovao župu Novake kod Gornjeg Miholjca. Iako ne postoje jasni podaci i izvori da je Ugarska bila umiješana u unutrašnje bosansko pitanje, te u smjene na prestolju, ipak se pretpostavlja da je imala određene uticaje i na tu sferu života u Bosni, pored kulturne i društvene, samim tim što bana Mateja Ninoslava nisu naslijedili njegovi sinovi, nego ban Prijezda. Postupak darovanja bana Prijezde od strane ugarskog kralja Bele IV nam daje indicije da je ugarski kralj ipak bio uvučen u unutrašnja zbivanja Bosne, iako to nemamo dokumentovano.

Zanimljivo je spomenuti pismo Bele IV, koji se u svom pismu od 11. novembra 1253. godine požalio papi Inocentiju IV da mu je država sa svih strana opkoljena neprijateljima, a na jugu bugarskim i bosanskim hereticima.⁴¹ S tim u vezi, kako nemamo dovoljno izvornih podataka o ovom ratovanju, pretpostavljamo da je banu

⁴¹ Perojević, „Banovi Prijezda I i Stjepan I Kotroman“, 233. Kralj Bela javljao je papi 11. novembra 1253. kako ima muke s hereticima Bugarske i Bosne „protiv kojih se uprav sad borimo s našom vojskom“ Ђоровић, *Хисторија Босне*, 205-206.

Prijezdi župa Novake data u zahvalu za ratovanje na strani ugarskog kralja.⁴² Više informacija o ovom ratovanju, osim samog pisma, nemamo, tako da ne možemo dokučiti koji je bio povod ratovanja Bele IV, a ni sa kojim ishodom je rat završio. Zatim, u sklopu ratovanja između češkog kralja Otokara II i ugarskog kralja Bele IV za gospodstvo nad Štajerskom, pretpostavlja se da su na Belinoj strani u bici na Moravi 1260. godine bili i „bosanski heretici“.⁴³ Na osnovu ovoga, Mladen Ančić sumira da su ugarski kralj i *dux* Bosne imali feudalni odnos seniora i vazala.⁴⁴

Da se radilo o tipičnim vazalnim odnosima, onda bi Ugarska, kako je to uglavnom u srednjem vijeku i bivalo, tražila poreze i dijelove prihoda od Bosne i imala više udjela u njenoj unutrašnjoj politici. Ipak, tipični vazalni odnosi nisu uvijek podrazumijevali navedene prihode koje su vazali morali davati, stoga ovakvi argumenti ne mogu upućivati na potpunu samostalnost i autonomiju, ili pak suprotno, u ovom periodu. Moguće je da je ban Prijezda bio pomoć Ugarskoj u vanjskim odnosima i poslovima, a da je na svojoj teritoriji djelovao neovisno, jer nemamo nijedan podatak koji govori o konkretnom ugarskom uplitanju u unutrašnje poslove Bosne. Kako Nada Klaić ističe, povelja u kojoj ban Prijezda daruje župu Zemunik ima invokaciju i arengu, te arenga, pored teksta u kojem se kaže *domino concedente banus boznensis*, još jednom potvrđuje da se ban Prijezda smatra samostalnim vladarom jer tvrdi da ono što daruju ili rade vladari (*principes*), dužni su podanici (*fideles*) vječno obdržavati, i zato on daje najprije svima na znanje kakvu je odluku stvorio.⁴⁵

Sudeći po predstavljenim historijskim izvorima, ban Prijezda je naslijedio bana Mateja Ninoslava na banskoj stolici, vjerovatno neposredno nakon njegovog

⁴² Ninoslavljev rođak, već pominjani Prijezda odvojio se sigurno i ovog puta od njega i išao je s Mađarima. Bliži razlozi toj pocepanosti nisu poznati. Znamo samo, da je kralj Bela za vernu službu potvrdio 30. marta 1255. Prijezdi Novaku župu uz Dravu. Tim darivanjem on je dao novom bosanskom banu karakter mađarskog magnata, a i vezao ga je tešnje za sebe i Ugarsku. Ђоровић, *Хисторија Босне*, 206.

⁴³ Ђоровић, *Хисторија Босне*, 207.

⁴⁴ Ančić, *Putanja*, 71-72.

⁴⁵ Klaić, *Srednjovjekovna Bosna*, 131.

posljednjeg pojavljivanja u historijskim izvorima, tj. nakon 1249. godine. Na osnovu povelje koju je izdao ban Prijezda 1287, ali i na osnovu cjelokupne Prijezdine vladavine, bar onoga što na osnovu izvora možemo zaključiti, primijećuje se težnja bosanskog bana da vlada samostalno uprkos uticajima iz vana, konkretno, Ugarske i pape. Sa banovima Ninoslavom i Prijezdom, sve više jača ugarski uticaj na unutrašnju politiku Bosne, iako su mu se banovi i kraljevi tokom trajanja srednjovjekovne bosanske države nastojali oduprijeti i lišiti ga se. Također, za vrijeme vladavine ovog bana uočava se jačanje bosanske vlastele, za šta smatramo da predstavlja samo početne korake ka onome što će ona predstavljati u kasnijoj srednjovjekovnoj bosanskoj historiji, kada će biti neizostavna i veoma važna karika u odlučivanju i rješavanju političkih pitanja Banovine Bosne i Kraljevine Bosne.

Bibliografija

- Ančić, Mladen. *Putanja klatna: Ugarsko-hrvatsko kraljevstvo i Bosna u XIV. stoljeću*. Zadar-Mostar: Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, 1997.
- Anđelić, Pavao. *Studije o teritorijalnopoliitičkoj organizaciji srednjovjekovne Bosne*, Sarajevo: Svjetlost, 1982.
- Babić, Anto. *Iz istorije srednjovjekovne Bosne*, Sarajevo: Svjetlost, 1972.
- Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, V. Diplomata annorum 1256-1272. continens*. Priredio Tadija Smičiklas. Zagrabiae: Ex officina societatis typographicae, 1907.
- Ђирковић, Сима. *Историја средњовековне босанске државе*, Београд, 1964.
- Ђоровић, Владимир. *Хисторија Босне*. Београд: Српска краљевска академија, 1940.
- Динић, Михајло. *Државни сабор средњовековне Босне*. Београд: Српска академија наука, 1955.
- Група аутора. *Повијест хрватских земаља Босне и Херцеговине од најстаријих времена до године 1463*, I. Sarajevo: Hrvatsko kulturno društvo Napredak, 1942.
- Исаиловић, Невен. „Повеља бана Пријезде I којом додељује жупу Земуник својој ћерки и зету, сину бана Стјепана III Бабонића“. *Грађа о прошлости Босне* 5 (2012): 9-25.

- Karbić, Damir. „Šubići Bribirski do gubitka nasljedne banske časti (1322.)“. *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 22 (2004): 1-26.
- Kerkez, Hrvoje. „Između dva kralja: plemićki rod Babonića u vrijeme promjene na ugarsko-hrvatskom prestolju, od 1290. do 1309. godine“. *Hrvatska misao* 4 (2007): 61-87.
- Kerkez, Hrvoje. „Hinc transit fluvium Vrbaz: Kada i kako je slavonski plemićki rod Babonića došao u posjed Vrbasa“. *Hrvatska misao* 5 (2008): 76-93.
- Klaić, Nada. *Srednjovjekovna Bosna: Politički položaj bosanskih vladara do Tvrtkove krunidbe (1377.g.)*. Zagreb: Eminex, 1994.
- Klaić, Vjekoslav. *Poviest Bosne do propasti kraljevstva*. Zagreb: Dionička tiskara, 1882.
- Lovrenović, Dubravko. *Na klizištu povijesti (sveta kruna ugarska i sveta kruna bosanska) 1387-1463*. Zagreb-Sarajevo: Synopsis, 2006.
- Mandić, Dominik. *Bosna i Hercegovina: povjesno-kritička istraživanja, I*. Chicago-Rim: Zajednica izdanja Ranjeni Labud, 1978.
- Мргић-Радојчић, Јелена. *Доњи Крају: Крајина средњовековне Босне*. Београд: Филозофски факултет у Београду, 2002.
- Nakaš, Lejla, Drago Župarić, Ana Lalić, Dženan Dautović, Esad Kurtović. *Codex diplomaticus regni Bosnae: povelje i pisma stare bosanske države*. Sarajevo: Mladinska knjiga, 2018.
- Šidak, Jaroslav. *Studije o „Crkvi bosanskoj i bogumilstvu“*. Zagreb: Sveučilišna naknada Liber, 1975.
- Thalloczy, Lajos. „Istraživanje o postanku bosanske banovine sa naročitim obzirom na povelje kormendskog arhiva“. *Glasnik Zemaljskog Muzeja* XVIII (1906): 401-444.
- Truhelka, Ćiro. *Studije o podrijetlu: Etnološka razmatranja iz Bosne i Hercegovine*. Zagreb: Matica Hrvatska, 1941.

Amina Abaspahić

History department

Faculty of Philosophy, University of Sarajevo

amina.abaspahic@gmail.com

Prijezda – Ban of Bosnia

In the second half of the 13th century, the history of Bosnia is still shrouded in the veil of secrecy. There are not many sources that tell about it. Many historians consider this period of medieval Bosnian state to be the saddest because, in their

opinion, Bosnia lost its independence, which, as they claim, it regained only with the arrival of the Kotromanić dynasty. In this paper, we will try to systematically and meticulously deal with the reign of Ban Prijezda, the first mention of him in 1233 in the letter of Pope Gregory IX, and then the period of his reign, i.e., the period after the death of Ban Matej Ninoslav. We will also touch on the succession of Ban Prijezda, i.e., events that occurred immediately after 1287 and his last mention in historical records.

Keywords: Ban Matej Ninoslav, Ban Prijezda, medieval Bosnia, Hungary, Gregory IX, Bela IV.